

CONVERSA

Mossèn Pere Bach
VINCULAT AL MONESTIR
DE BANYOLES, HA ESTAT
RECTOR DE DIVERSES
PARRÒQUIES DEL
PLA DE L'ESTANY

RETRAT DE FAMÍLIA

La Carrera d'en Bas
PAGESOS I RAMADERS
ADAPTATS ALS NOUS
TEMPS

PERFILS

Cisco Pastoret

EN CISCO DEL QUEROL,
DE MOLLÓ, TOTA UNA
INSTITUCIÓ A LES
MUNTANYES DEL
RIPOLLÈS

Maria Farcy

VA PORTAR L'HOSTAL
DE LA MUGA,
PUNT DE TROBADA
D'EXCURSIONISTES
I CAÇADORS DE
L'ALTA GARROTXA

Nati Oliveras

CUINANT COM
SEMPRE AL POPULAR
RESTAURANT CAN TURA
DE SANT ANIOL
DE FINESTRES

Josep Pujiula

CONEGUT COM EL
GARRELL, ÉS EL
CREADOR DEL PARC DE
CABANES D'ARGELAGUER

UNA MIRADA EN
EL PAISATGE

El Mont

A PEU

**El camí d'Oix
a Talaixà**

**Per la muntanya
de Rocacorba**

les garrotxes

www.garrotxes.cat

DOSSIER EL TEMPS DE LA GUERRA

43 planes amb el testimoni de
dones i homes que van patir anys
de privacions i de represàlies,
de lluita i d'exili... veus que
no volem que
quedin en
l'oblit

D?

D = SUPORT ALS MUNICIPIS

La Diputació de Girona destina als municipis de les nostres comarques

més de 26 milions d'euros

Dóna **suport tècnic i econòmic als ajuntaments**,
promou actuacions i formació sobre **participació ciutadana i habitatge**,
i participa activament en convenis amb els **consells comarcals**,
amb la **Generalitat** i amb els **consorcis**.

La Diputació cofinança el **PUOSC, Pla únic d'obres i serveis
de Catalunya**, amb el govern català;

vetlla pel bon estat d'**edificis municipals, cementiris i camins**,
i ofereix als ajuntaments els seus **serveis d'arquitectura i d'enginyeria**.

Diputació de Girona

221 MUNICIPIS

EDITA >
 Editorial Gavarres, SL
 Germà Agustí, 1
 17244 Cassà de la Selva

REDACCIÓ >
 Telèfon 972 46 29 29
 revista@garrotxes.cat
 www.garrotxes.cat

SUBSCRIPCIONS I PUBLICITAT >
 Telèfon 972 46 29 29
 comercial@garrotxes.cat

DIRECTOR EDITORIAL >
 Àngel Madrià
 angel@garrotxes.cat

DIRECTOR >
 Ramon Estéban
 ramon@garrotxes.cat

COORDINADOR PLA DE L'ESTANY >
 Guerau Palmada

COL·LABORADORS >
 Joan Anton Abellan
 Joaquim Agustí
 Gabriel Alcalde
 Pep Armengol
 Fidel Balés
 Emili Bassols
 Esther Boix
 Anna Bonfill
 Moisès Camós
 Miquel Campos
 Esteve Carrera
 Esther Carreras
 Jordi Casas
 Salvador Comalat
 Ernest Costa
 Ricard Creus
 Pere Duran
 Joaquim Ejarque
 Carles Feo
 Jordi Galofré
 Josep García
 Salvador García-Arbós
 Josep Genóher
 Josep Grabuleda
 Josep Hereu
 Joan Juanola
 Marissa Llongarriu
 Josep M. Massip
 Antoni Mayans
 Muntsa Navarro
 Anna Noguer
 Joan Olivàs
 Joan Oller
 Rosa Pagès
 Joan Pastoret
 Miquel Peral
 Joan Pontacq
 Xavier Puigvert
 Jordi Pujiula
 Joaquim Roca
 Jordi Esteve Rubió
 Miquel Rustullet
 Joan Sala
 Maria Saña
 Joel Tallant
 Josep Valls
 Àngel Vergés
 Josep Vilar
 Xavier Xargay

EDICIÓ DE TEXTOS >
 Pitu Basart
 Xavier Cortadellas
 Carme Xifra

DISSENY I MAQUETACIÓ >
 AMDG

IMPRESSIÓ >
 Agpograf

DISTRIBUCIÓ >
 GLV

DIPÒSIT LEGAL >
 Gi-381-2008

ALTRES PUBLICACIONS DEL GRUP

cadípedraforca
 www.cadipendraforca.cat

gavarres
 www.gavarres.com

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

FOTO PORTADA
 PERE DURAN

les garrotxes

4-5

PRIMERS RELLEUS EMPARATS PEL CORB

RICARD CREUS (TEXT) // ESTHER BOIX (IL·LUSTRACIÓ)

7-11

ACTUALITAT

12-18

CONVERSA MOSSÈN PERE BACH

GUERAU PALMADA (TEXT) // PERE DURAN (FOTOGRAFIA)

20-25

RETRAT DE FAMÍLIA LA CARRERA D'EN BAS

RAMON ESTÉBAN (TEXT) // JOAN JUANOLA (FOTOGRAFIA)

26-33

PERFILS

CISCO PASTORET / MARIA FARCY / NATI OLIVERAS / JOSEP PUJIULA

MUNTA NAVARRO, ESTEVE CARRERA, JOSEP VALLS, FIDEL BALÉS (TEXT)

JOSEP HEREU, ESTEVE CARRERA, SALVADOR COMALAT I JOAN OLLER, FIDEL BALÉS (FOTOGRAFIA)

35-74

DOSSIER EL TEMPS DE LA GUERRA

RAMON ESTÉBAN I GUERAU PALMADA (COORDINACIÓ)

77-101

PATRIMONI

ETNOLOGIA // ARQUITECTURA // ARQUEOLOGIA // HISTÒRIA // NISSAGUES // LLENGUA

MÚSICA POPULAR // AIGUA // FAUNA // FLORA // PLANTES I REMEIS

102-107

INDRET SANT PRIVAT D'EN BAS

EMILI BASSOLS (TEXT) // JOAN JUANOLA (FOTOGRAFIA)

108-111

UNA MIRADA EN EL PAISATGE EL MONT, LLIÇÓ DE GEOGRAFIA I MOLT MÉS

JOSEP VALLS (TEXT) // ERNEST COSTA (FOTOGRAFIA)

112-115

A PEU EL CAMÍ D'OIX A TALAIXÀ / PER LA MUNTANYA DE ROCACORBA

JOAQUIM AGUSTÍ (TEXT I FOTOGRAFIA) // JOAN PONTACQ (TEXT I FOTOGRAFIA)

116-117

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA PASSAVOLANTS

JORDI PUJIULA (TEXT) // ANNA BONFILL (RECERCA FOTOGRÀFICA)

CONVERSA AMB MOSSÈN BACH DE BANYOLES. *Tothom de la comarca ha sentit a parlar o ha conegut personalment mossèn Pere Bach, un dels capellans més estimats a Banyoles, però també ben present en altres pobles com a missioner diocesà i rector, com a Vilademuls, o actualment a Esponellà i Crespià. Mossèn Pere Bach ha tingut un estret vincle amb el mil·lenari monestir de Banyoles des dels seus primers anys de sacerdoci, i ha viscut en pròpia persona tota mena d'episodis, com ara el robatori de l'arqueta de Sant Martíria o la recent restauració del claustre neoclàssic.*

Guerau Palmada > TEXT // Pere Duran > FOTOGRAFIA

Pere Bach

Entrem a la Casa Missió de Banyoles, i dins d'una sala amb mobiliari daurat d'estil barroc, dins les antigues estances del monestir de Sant Esteve, ens rep mossèn Pere Bach, i comencem la conversa.

—Quins són els seus records d'infància?

—«Jo vaig néixer aquí davant del monestir, al carrer Mossèn Pere Dausà, encara que abans es deia carrer de la Rosa, a la casa número 1, ben bé davant la porta de la Casa Missió. Allí hi vivíem quatre germans, dues noies i dos nois, i jo era el gran de tots ells. Els pares eren treballadors, el meu pare era blanquer a la fàbrica de can Prat, coneguda com ca l'Esquinçagorres, on fa uns quants anys van anar els ocupes, abans que la tiressin a terra. El meu pare tenia

llogada una casa, ca l'Herot, davant l'actual fàbrica de gelatines (fàbrica Juncà), al costat de la fusteria de can Font, i va muntar una turbina amb l'ajuda d'un mecànic, hi feia *motes*, que era com un pa d'herbes per cremar, també hi feia fideus i va muntar un molí on feien farro. Tot Banyoles venia a casa, fins i tot l'alcalde venia a comprar, i veníem a l'hostal de can Xabanet.»

—Ens podria explicar els primers passos com a escolà.

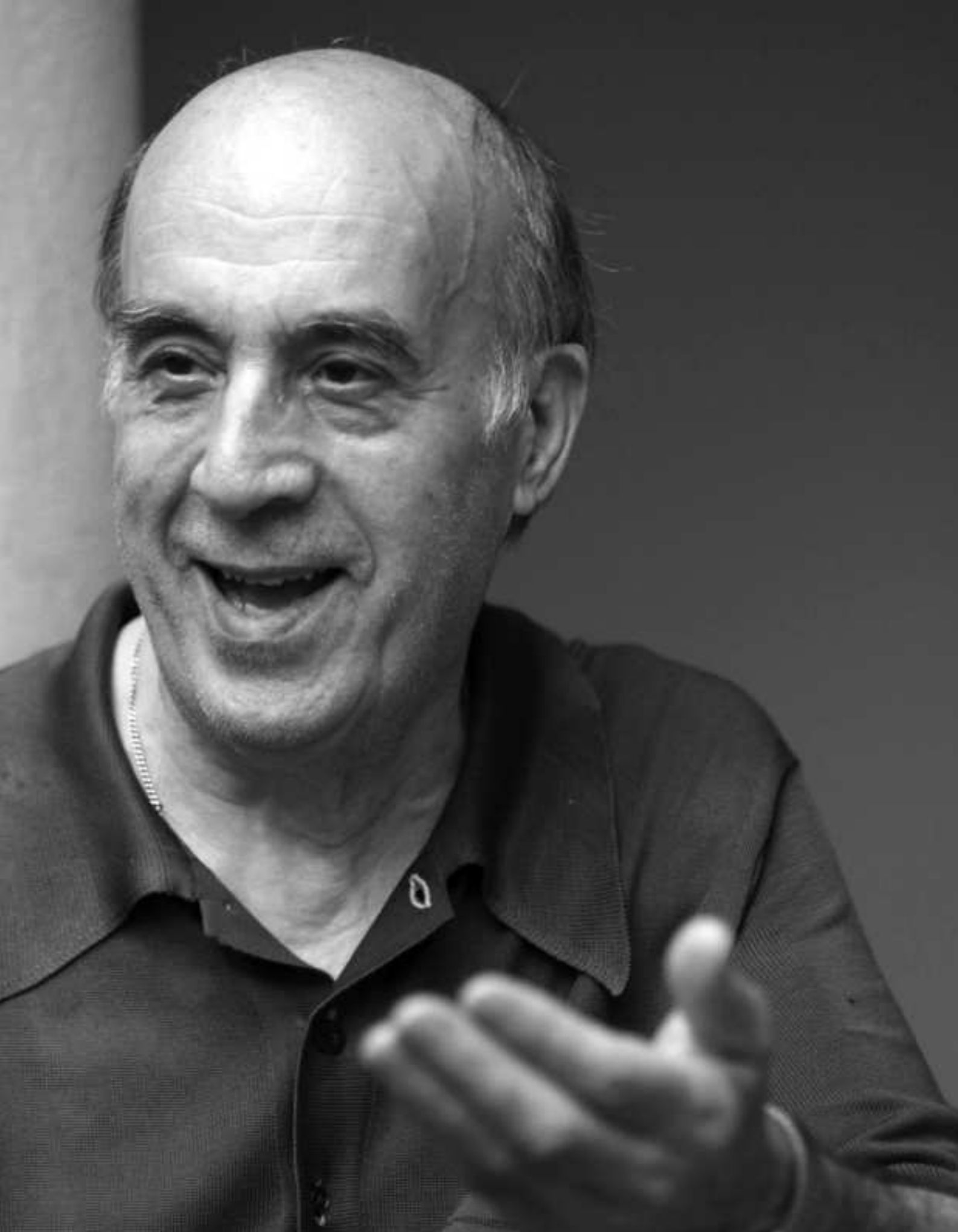
—«Aquí davant mateix, jo recordo que em varen demanar per fer d'escolà al Sagrat Cor i vaig dir que no, i llavors un dia mossèn Gelpí em va demanar de fer d'escolà al monestir, i de seguida vaig dir que sí. Ens aixecàvem a tres quarts de set del matí, o de vegades, a les sis del matí, perquè

llavors els capellans deien la missa cadascú. Aquí al monestir hi havia una quinzena de capellans, i quan no hi havia predicació hi havia molts mossens que deien missa.»

—Recorda una fotografia d'infància als peus de la campana Martiriana?

—«Hi ha una foto molt coneguda d'en Josep Maria Mateu, el fotògraf, que coneix molta gent, on surto de jove. A la foto som tres nois i una noia davant la campana Martiriana del monestir que va caure durant la Guerra Civil. La noia és la Llorença Galí, i els dos nois, són dos germans, en Jaume i en Cinto Gerner, ja difunts, que vivien davant la plaça del Monestir, i el seu pare era enterramorts.»

—Quins records té de la Guerra Civil?

RETRAT DE FAMÍLIA LA CARRERA D'EN BAS. *La secular duresa de les feines del camp i l'atractiu d'altres sectors econòmics han anat reduint el nombre de pagesos arreu. Només els que s'han sabut o han pogut adaptar-se als nous temps han sobreviscut i es guanyen la vida amb els conreus i el bestiar. La família Carrera de Sant Esteve d'en Bas n'és un bon exemple.*

Ramon Estéban > TEXT // **Joan Juanola** > FOTOGRAFIA

Uns pagesos posats al dia

De fora, la Carrera sembla una d'aquestes antigues masies reformades per allotjar turistes: façanes antigues però netes i polides, gespa impecable al voltant, flors a tot arreu... A l'era, no hi desentonaria una terrassa de restaurant des d'on el foraster pogués contemplar la suavitat de formes de l'entorn i la posta de sol rere el majestuós Puigsacalm. La vella porta de l'entrada principal està envoltada de vidre i el vestíbul, d'una elegància sòbria, podria passar per la recepció d'un hotelet selecte. Res d'això. Els de la Carrera són pagesos i ramaders, però ja no encaixen en l'estereotip del món rural de fa tot just unes dècades. Són una família constituïda en societat limitada, pagesos posats al dia que

han anat guanyant en comoditat a mesura que anaven abandonant les formes de vida tradicionals del món rural. Això ha estat possible perquè, ara fa quaranta anys, van canviar l'abrupta muntanya per les terres fèrtils d'en Bas.

A la Carrera hi viuen els avis –en Bernat i la Pilar–, el seu fill Salvador i la seva dona, la Carme, i en Pere, el mosso. Les dues nétes, l'Àlícia i l'Eva, van deixar el niu ja fa uns anys, però tot sovint són a la casa. En Bernat i la Pilar provenen de l'Alta Garrotxa, on també van néixer els seus fills, l'esmentat Salvador i la Dolors. L'avi vivia a Masmitjà, una casa del veïnat de Monars, a sota del Comanegra. Allà també hi van néixer quatre dels seus cinc germans. Per la guerra, la famí-

lia d'en Bernat es va traslladar a Surroca, una masia situada entre Pera i Beget, on naixeria el cinquè germà. Al 1946 van mudar-se a la Sala, una casa molt important aixecada al peu del Bassegoda, i molt coneguda, entre altres raons, perquè al seu costat té l'església de Sant Miquel. La seva dona, la Pilar, és de Sant Grau d'Entrepreses. Al 1954 es van casar i van anar a viure plegats a la Sala, on van fer de masovers durant més d'una dècada. «Ens dedicàvem al bestiar i a treballar a bosc, i fèiem carbó», resumeix en Bernat. Com la majoria dels veïns d'aquella part de l'Alta Garrotxa, el poble de referència que tenien era Tortellà. «Precisament un diumenge, al mercat de Tortellà, va ser on ens vam conèixer», rememo-

RAMON ESTÉBAN [Olot, 1961. Periodista]
JOAN JUANOLA [Riudaura, 1956. Fotògraf]

Dues imatges de la casa de pagès i el seu entorn.

M3

Micos, cabres... qualsevol atracció era bona perquè el públic fes rotllana, al voltant dels passavolants. En aquesta imatge, unes gitanes fent ballar una cabra al davant de l'església parroquial de Sant Esteve d'Olot, entre can Fontfreda i la pastisseria Callís, el dia de Sant Lluc.

ANY: 1959

AUTOR: ENRIC GENOHER. FONS: JOSEP GENOHER

PROCEDÈNCIA: MELCIOR TEIXIDOR ARXIU D'IMATGES

M4

El carro del manubri, al carrer de Sant Rafel d'Olot.

ANY: 1968

AUTOR: JOSEP M. DOU CAMPS

PROCEDÈNCIA: ARXIU D'IMATGES

D'OLOI. COL·LECCIÓ JOSEP M.

DOU CAMPS

DOSSIER

EL TEMPS DE LA GUERRA

RAMON ESTÉBAN I GUERAU PALMADA > COORDINACIÓ

La infantesa trencada [PÀG. 36]

RAMON ESTÉBAN [Olot, 1961. Periodista]

El temps de la revolució [PÀG. 38]

JORDI GALOFRÉ [Barcelona, 1943. Historiador]

La represàlia del Triai [PÀG. 42]

JORDI PUJULÀ [Olot, 1947. Metge psiquiatre i historiador]

La guerra és sempre mala cosa [PÀG. 46]

JORDI GALOFRÉ

La retirada per coll d'Ares [PÀG. 50]

MIQUEL PERALS [Setcases, 1941. Enginyer de monts i economista]

Resistència a la rereguarda [PÀG. 54]

JOAQUIM EJARQUE [Girona, 1946. Activista cultural]

MIQUEL RUSTULLET [Banyoles, 1945. Tècnic de Cultura del Consell Comarcal del Pla de l'Estany]

Coses que no havien passat mai [PÀG. 58]

JOSEP VALLS [Sant Feliu de Pallerols, 1944. Escriptor]

«Quel, no hi vagis!» [PÀG. 60]

JOSEP VILAR [Argelaguer, 1961. Enginyer tècnic agrícola]

Dones de frontera [PÀG. 62]

JORDI ESTEVE RUBIÓ [Olot, 1983. Llicenciat en història]

Retrat de guerra [PÀG. 64]

ANNA NOGUER [Porqueres, 1983. Periodista]

La guerra amb ulls de nen [PÀG. 66]

XAVIER XARGAY [Banyoles, 1962. Llicenciat en filologia i professor de secundària]

Escola, diversió i por [PÀG. 68]

JOAN OLIVAS [Banyoles, 1925. Activista cultural]

En Josep Canal de Santa Pau [PÀG. 70]

ESTHER CARRERAS [Sant Jaume de Llierca, 1964. Periodista]

La Mercè de Falgars [PÀG. 71]

ERNEST COSTA [Bescanó, 1940. Fotògraf]

La Teresa Freixa de Molló [PÀG. 72]

JORDI CASAS [Olot, 1966. Periodista]

En Bartomeu Vila de les Preses [PÀG. 73]

JOEL TALLANT [Ripoll, 1974. Periodista]

En Pitu Duran de Banyoles [PÀG. 74]

MOISÈS CAMÓS [Banyoles, 1983. Periodista]

Un jaquetó i una pistola
del temps de la guerra
FOTO: PERE DURAN.

DOSSIER EL TEMPS DE LA GUERRA

La infantesa trencada

Ramon Estéban > TEXT

Eren unes criatures, els nostres avis, quan la guerra va irrompre en les seves vides. Alguns dels que han rememorat aquell mal tràngol per a aquest número de *Les Garrotxes* no han pogut reprimir les llàgrimes en fer-ne memòria. En el millor dels casos, *només* hi van perdre la infància o la joventut, que no és poc. Però molts van deixar-hi familiars i amics. No m'imagino la gent que hem nascut en l'anomenada societat del benestar, ni els nostres fills, en una situació com aquella. Seríem capaçs d'aguantar el que van haver de suportar les dones i els homes protagonistes del dossier que us oferim a continuació? Us convidem a *escoltar* alguns testimonis d'aquella altra guerra, la que es va patir lluny del front.

Pere Cornellà, combatent de la lleva del biberó a la batalla de l'Ebre, afirma en un dels articles d'en Jordi Galofré: «la vida a la trinxera és salvatge». Té raó, és clar, però la vida dels que no van lluitar al front també ho va ser —d'una altra manera—, a causa de les restriccions de tota mena, les salvatjades dels més radicals i, cap al final del conflicte, la desesperació de la retirada. Llegiu si no els casos dels afusellaments del Triai, a Olot, com a represàlia; o l'execució de guàrdies civils a Argelaguer, que ens narren en Jordi Pujiula i en Josep Vilar, respectivament. O els

diversos testimonis de la massiva fugida cap a França per la vall de Camprodon, convertida en un gegantí camp de refugiats, que recull en Miquel Peral, així com les explicacions de la Teresa Freixa, de Molló, entrevistada per en Joel Tallant.

L'impacte dels esdeveniments en la mainada va ser molt dur. En Xavier Xargay ha captat la impressió que va causar a Pere Ferrermoner, de Serinyà, el descobriment dels cadàvers dels seminaristes que van executar a la vora del riu Ser. En Josep Valls ha parlat amb en Salvador Rabat, de Sant Feliu de Pallerols, que es va submergir de cop i volta en la guerra en sentir l'esclat d'una bomba a l'interior de l'església del seu poble. L'Ernest Costa ens apropa la Mercè de Falgars: a l'Alta Garrotxa la guerra semblava una cosa llunyana, però el silenci d'aquella nena va ser clau perquè un grup d'emboscats salvés la vida. En Jordi Esteve Rubió ha rememorat, agafant el testimoni de les aleshores nenes que en van formar part, la xarxa que es va muntar a la Garrotxa per ajudar a passar fugitius per la frontera. Si un conflicte armat és ja per si mateix injustificable, aquella situació era encara més inversemblant als ulls infantils. Dos banyolins ens en parlen: en Joan Olivas ens ho explica en

primera persona en una crònica, i en Josep Duran ho fa a través d'un article d'en Moisès Camós. En un treball de l'Anna Noguer, ha parlat també de la guerra a la ciutat de l'estany el cèlebre fotògraf Josep Maria Mateu, que amb la seva càmera va captar el moment en què feien caure les campanes de Santa Maria dels Turers.

Els oferim també relats d'uns esdeveniments menys tràgics –alguns, poc coneguts–, a tall d'exemple de la singularitat de l'època: la xarxa d'espies franquistes del Pla de l'Estany, el trasllat a Olot del fons del Museu Nacional d'Art de Catalunya i la feina dels mestres amb la mainada refugiada que arribava a les nostres comarques procedent de l'Estat espanyol. En Joaquim Ejarque i en Miquel Rustullet ens descobreixen aquell grup d'espies del bàndol nacional que va operar a la comarca de Banyoles, sobretot amb l'objectiu de sabotejar el camp d'aviació de Martís, i l'Esther

Carreras parla amb en Josep Canal, un d'aquells mestres tan joves que van ensenyar matèries elementals a les criatures desplaçades.

I què passa quan tornes al poble, després de lluitar al front? Ens en podem fer una idea amb els records d'en Bartomeu Vila, recollits per en Jordi Casas. Però a diferència d'aquell home, que havia lluitat al bàndol franquista, per als derrotats la guerra continuaria a base d'una repressió molt dura, de la qual Jordi Galofré ens ofereix una introducció. És tot un altre capítol de la història que mereixerà un dossier específic d'aquesta revista.

Un dels homes que han recordat aquells anys, en Josep Canal, afirma que ho ha fet no pas per passar comptes, sinó perquè en quedi constància. «Perdonar, de seguida. Oblidar, mai», diu. Podem fer nostra aquesta reflexió: que aquestes pàgines ajudin a conservar el record per aprendre d'aquells errors i no caure-hi mai més.

Un cop llençades daltabaix del campanar, les campanes de Santa Maria dels Turers, de Banyoles, van ser enviades a la foneria. La decisió de convertir l'església en museu no va tenir continuïtat i posteriorment s'hi va instal·lar la cooperativa de fusters // FOTO: Manel Pigem i Roset.

DOSSIER EL TEMPS DE LA GUERRA

La guerra és sempre mala cosa

EL CONFLICTE ARMAT VA PORTAR CONSEQÜÈNCIES NEFASTES PER A LA POBLACIÓ CIVIL I, UN COP ACABAT, ELS PERDEDORS ENCARA VAN HAVER DE PATIR LA REPRESSIÓ

Jordi Galofré > TEXT

«Les guerres són la completa negació dels drets humans, de l'ètica, de la dignitat. Representen sempre emporiment, ruïna, desolació». Així reflexiona el banyolí Frederic Corominas en unes memòries inèdites. La guerra, certament, és una mala cosa.

La desconfiança de la República envers l'estament militar va dur al govern a dissoldre l'exèrcit, com a resposta a la rebel·lió militar del juliol de 1936. Aquesta decisió, segurament equivocada, va fer que la defensa contra els revoltats anés a càrrec de milícies de voluntaris, plens d'entusiasme i bona voluntat però mal armats, mal preparats i mal dirigits. Es va produir també un esclat de violència que la situació de buit de poder va agreujar. En altres articles d'aquest dossier s'han explicat alguns dels excessos comesos, amb assassinats i persecucions de capellans i gent de dretes, incautació d'edificis, destrucció d'obres d'art, robatoris... Amb moltes penes i treballs, la Generalitat va anar recuperant el control.

Pel que fa a la marxa de la guerra, el govern de la República va haver d'organitzar un nou exèrcit i comprar armament on va poder. En més d'una

ocasió les armes obtingudes eren més idònies per als museus o els magatzems de ferralla que per ser utilitzades al front. L'esmentat Frederic Corominas, que ho va viure en primera persona, recorda que va ser «equipat amb un fusell paraguaià que segurament havia combatut en tots els fronts sudamericans». Més increïble encara és el testimoni de Francesc Olivas, cisteller, de Banyoles. No sols el van enviar al front quan la guerra ja s'estava acabant, sinó que li van donar un fusell sense gatell: «Era el dia de Sant Antoni de l'any 1939 quan em van fer presentar a Girona i em van portar de dret cap a Vilafranca del Penedès, concretament en un descampat d'un poble que es diu Santa Oliva, i allà ens van posar a primera línia de foc. A mi em van donar un fusell sense gatillo.»

Però no eren només problemes d'armament els que havia d'enfrontar l'exèrcit de la República. Molt sovint, sobretot en l'etapa final de la guerra, les línies d'abastiment es trencaven i els soldats havien de buscar-se la vida com podien. Les memòries i textos autobiogràfics que ens han arribat es fan ressò de la preocupació dià-

ria per trobar menjar i beure. També hi havia problemes amb la roba i el calçat. No ens referim a uniformes, que seria demanar massa, sinó a la roba d'abric. Per exemple, el mes de març de 1937, set soldats banyolins que estaven al front d'Aragó, cansats de patir fred, van escriure a l'Ajuntament del seu poble demanant que els enviessin caçadores de cuir impermeables «ja que aquí plou molt sovint i és necessari que hi hagi els abrigo necessaris, ja que aquí a la rera guarda en podeu prescindir, mentres que a nosaltres ens faran un gran servei». I la situació encara es va complicar més a partir de la tardor de 1937, quan l'augment de les llesves va desbordar les possibilitats de la intendència militar i milers d'homes foren cridats a files amb l'advertència de proveir-se de roba pel seu compte en incorporar-se a l'exèrcit.

El cost en vides humanes. Al marge d'aquestes dificultats materials, la guerra, mortífera, xuclava vides humanes i provocava que s'anessin cridant llesves i més llesves. Tothom ha sentit a parlar de la *quinta* del biberó, a l'etapa final de la guerra: és un exemple

ben clar de la situació límit en què es trobava la República, que va arribar a enviar al front nois de 17 anys, pràcticament sense preparació militar. El banyolí Pere Cornellà, quan va anar

al front, als seus 17 anys, només havia sortit de casa per a anar a colònies. Després d'un bateig de foc al front del Segre, va participar a la batalla de l'Ebre i va sobreviure gràcies al ti-

fus, que va fer que l'evacuessin. Aquest és el seu testimoni: «La vida a la trinxera és salvatge. Si plou et mulles, t'asseques quan surt el sol, menges si arriba el subministrament i vas carregat de polls perquè no tens manera de rentar-te.»

La xifra de morts és esgarrifosa. Fa anys, Jordi Oliva va dirigir un estudi detallat per establir-ne les llistes, amb noms i cognoms, de cada comarca. Sabem, per tant, que a la Garrotxa va haver-hi 620 soldats morts, comptant els dos bàndols. Tenint en compte que la comarca tenia aleshores poc més de 41.000 habitants, l'índex de soldats morts és del 15 per mil, el més elevat de les comarques gironines, i per sobre de la mitjana del conjunt de Catalunya, que és del 13,2 per mil. Al Pla de l'Estany, els soldats morts al front, també dels dos bàndols, va ser 217. En aquest cas estem parlant d'una població que, en aquells anys, era de 16.531 habitants, i, per tant, l'índex de víctimes és del 13,1 per mil. Podríem enumerar la xifra de víctimes de cada població, però per no fer una llista massa llarga, esmentarem només les xifres d'Olot (151), Banyoles (84), Sant Esteve d'en Bas (32), Cornellà del Terri (29), Vilademuls (25), Besalú

(23), Sant Martí de Llénena (16) o Camprodon (14). Aquestes xifres, com hem dit, recullen les víctimes de tots dos bàndols, però els morts del bàndol republicà eren molt més

Llorenç Busquets, a la dreta, amb el seu fill. A l'esquerra, Salvador Busquets, que va ser empresonat. FOTO: Rafael Vilarrubias.

DOSSIER EL TEMPS DE LA GUERRA

La retirada pel coll d'Ares

QUAN ES DÓNA PER ACABADA LA GUERRA A CATALUNYA, HI HA MILERS DE SOLDATS A LA ZONA DE MOLLÓ I COLL D'ARES PROTEGINT EL PAS DELS DERROTATS CAP A FRANÇA

Miquel Peral > TEXT

L'ofensiva definitiva de les tropes de Franco sobre Catalunya comença als fronts de Seròs i Tremp, el 23 de desembre de 1938. Serà molt ràpida. El 10 de febrer de 1939 entraven a Portbou el cos de l'Exèrcit de Navarra, i a Puigcerdà, les tropes de l'Exèrcit d'Urgell. Havia durat, doncs, 49 dies. L'1 de febrer el general Rafael García Valiño (cos de l'Exèrcit del Maestrat) havia entrat a Vic, i el dia 7, a Olot. El dia 5, Muñoz Grandes havia conquerit la Seu d'Urgell, i el mateix dia, el general Álvaro Suciño, cap de la Divisió 53, de l'Exèrcit d'Aragó, entrava a Ripoll. Aquestes darreres tropes seran les encarregades d'ocupar tot el Ripollès.

Hom considera el dia 10 de febrer com el fi de la Guerra Civil a Catalunya, però això no és del tot cert. Encara hi ha 25.000 homes de l'exèrcit republicà al nord de Camprodon, en una gran bossa que s'ha format a Molló. Es continua combatent als contraforts del coll d'Ares, entre els soldats

franquistes de la Divisió 53 i soldats republicans que protegeixen la retirada. Si, com diu l'hispanòfil anglès Hugh Thomas, a l'Empordà i a la Cerdanya l'ofensiva franquista havia estat «un *desfile de la victoria precedido de una desbandada*», en aquestes cotes altes –el dia 5 de febrer havia caigut una fortíssima nevada– les tropes franquistes troben una tenaç i sorprenent resistència.

Hi ha informacions, com el llibre d'Antoni Segura *La Guerra Civil a Catalunya*, que assenyalen que cap al tard del dia 13, les restes de l'exèrcit republicà, agrupades en dues brigades i un batalló que formaven la 31a Divisió, empenien el descens del coll d'Ares cap a Prats de Molló. Una altra informació, a *Camprodon. Crònica de cent anys* de Manel Pujol Bertran, diu que els darrers soldats passaren per coll Pregon i que fou la resta de la 60a Divisió, comandada per un italià, Francesco Scotti, i un català, Avel·lí Artís Gerner, Tísner. Nosaltres ens quedem amb una tercera informació, més sòlida i que ha es-

tat constatada directament: un soldat republicà, Eduardo Sánchez Miralles, de la 34a Divisió, 68a Brigada mixta, i que viu a Bagnolet (França), afirma que el dia 13 de febrer, en fer-se fosc, ell es trobava endinsat uns 100 metres en territori francès i va veure com a coll d'Ares les tropes rebels cremaven una bandera republicana mentre n'hissaven una de franquista. Per tant, a la nostra vall, la guerra s'acaba el 13 de febrer de 1939 i no pas el 10, com oficialment s'ha dit.

El precedent dels refugiats. A la vall de Camprodon, com en altres indrets, durant la guerra hi ha hagut un degoteig de refugiats. En Josep Miró i Ballabriga, de Camprodon, que en acabar la guerra té 12 anys, ens diu: «A Camprodon, els primers refugiats són treballadors de la Telefónica de Bilbao que s'estableixen a can Julà... Hi havia dues bessones precioses, encara sembla que les veig». Als arxius d'aquest Ajuntament hi apareixen les llistes de 580 refugiats, dels quals es fa càrrec el consistori. L'Adelaida Cuadrado, de 90 anys, filla d'un carrabiner i establerta a Vilafranca de Conflent, ens parla de Setcases: «Hi havia

Caterina Descamps, de Tegurà, tenia 18 anys quan hi va haver la reculada // FOTO: Arxiu familiar.

dos familiars del meu pare: el sabater Eustaquio Sacristán, 'el Cojo', amb la seva dona –que visqueren primer a can Queliro i més tard a cal Teixidor– i José Manuel Pacho amb la seva dona –que s'establiren a can Xiquet». A les llistes d'aquest Ajuntament hi figuren 21 refugiats. A Vilallonga, 212. També n'hi havia a Molló i a Llanars.

Una riuada de gent. Però l'arribada esfereïdora de gent comença amb la davallada de l'Ebre, i agafa xifres impressionants durant els 49 dies que dura l'ofensiva. És el que hom coneix com 'la retirada' o 'la reculada', com en diu molta gent de la nostra vall.

Ecoltem Josep Miró: «Alguns immobles de Camprodon s'habiliten com a hospitals: l'hotel Rigat, l'hotel Güell i l'hospital municipal. Tiraren tots els envans a terra i hi feren sales. El cine era el menjador. El metge que ho coordinava es deia Jacinto Segovia, era tinent coronel i tenia el títol de *cirujano jefe de la plaza de toros de Madrid i del Montepío de to-*

*rer*os. Per cert, aquest doctor, en una casa confiscada del Sitjar hi tenia porcs tancats. Mantenia que els porcs, des del punt de vista fisiològic, són semblants a les persones. Els obria i estudiava el comportament de la metralla, coneixements que després aplicava als ferits de guerra. En Feliu de can Xano m'ho havia explicat. Quan cau Barcelona –prosegueix el nostre informant–, una gentada omple la vall. Es tracta d'una riuada impressionant i diversa: militars, dones, vells, mainada i, sobretot, ferits. Al Planet, davant l'església de Santa Maria, s'hi veuen matalassos, mantes, morters, metralladores, matxos, muls, burres, carregats fins al cim: caixes de municions, fusells, bombes de tota mena... I a pertot, gent espantada. Tothom demana ajuda, però les possibilitats del poble estan absolutament exhaurides. Hi ha dones amb nens petits, vells, invàlids, alguns ni poden caminar. S'escampen cap a altres pobles, Llanars, Vilallonga, Tregurà, Setcases, i sobretot cap a Molló i coll d'Ares, on ja no cap ningú més». Les ambu-

làncies no paren. Els hospitals estan saturats i se n'habiliten de nous: ca n'Huguet, a Vilallonga; can Carulla, a Camprodon. En Florenci Vidal i Farrés, de can Bota de Setcases, recorda: «A l'Aleix de can Roca, la manipulació d'unes bales li deixà un ull borni. El portaren a ca n'Huguet de Vilallonga». Vidal continua el seu relat: «També hi havia militars que s'escapaven per la frontera. Eren desertors que el que volien

era salvar la pell. Alguns no hauran d'anar a camps de concentració perquè s'endinsen França enllà i acabaran diluïts entre la població. Ningú no els localitzarà. Per això bona part d'aquesta gent paga guies perquè els ensenyin el camí de la frontera. N'hi havia que passaven gent a l'altre cantó, cobrant s'entén, eh? Hi va haver uns militars que a punta de pistola varen obligar tres homes grans, en *Ricardo* de can Garidà (Ricard Vila i Vidal), en Pere de cal Fuster (Pere Vidal i Cortal) i el vell Frare (Joan Palol i Masdeu), a acompanyar-los a la frontera. És evident que de bon grat no hi haurien pas anat.»

Molts de nervis i molta fam. En Cisco Molas i Barceló, de can Tonicus de Setcases, també se'n recorda, de la reculada: «Jo tenia 9 anys i m'estava a cal Tèc Vell, de Tregurà, a casa dels meus oncles. Hi havia molta gent, sobretot militars, que estaven molt nerviosos i que només parlaven de la caiguda de Barcelona. Un oficial em va fer acompanyar-lo a Setcases, per

L'Adelaida Cuadrado i en Jaume Pujol de cal Roig de Setcases, es van exiliar a Vilafranca del Conflent FOTO: Arxiu familiar.

DOSSIER EL TEMPS DE LA GUERRA

Retrat de guerra

JOSEP MARIA MATEU VA PASSAR LA JOVENTUT AL FRONT; EL TIFUS EL VA DEIXAR SENSE L'ULL DRET, PERÒ AIXÒ NO LI VA IMPEDIR DEDICAR-SE A LA SEVA PASSIÓ: LA FOTOGRAFIA

Anna Noguer > TEXT // Pere Duran > FOTOGRAFIA

«I tant que me'n recordo de quan vam marxar, com si fos ahir... Vam agafar una Teisa cap a Girona i des d'aquí vam fer cap a Madrid, també amb autobús. El trajecte va durar tot el dia, i un cop a Madrid, ens van separar en diferents destinacions. Érem joves, molt joves; només teníem vint anys, i la guerra ens va arrabassar la joventut...»

Josep Maria Mateu va néixer a Banyoles, el 1916, en el si d'una família benestant que regentava una impremta. El 1937, acabats de complir els 21 anys, va ser cridat al front, com tots els seus companys de quinta. L'arribada a les trinxeres va ser sonada. «Me'n recordo com si fos ahir: només arribar al camp de batalla vam ser rebuts per una tropa de nacionals que no van tenir miraments a disparar i llençar-nos des de l'aire una pluja de granades de mà. La por ens bullia a la sang, vam córrer i vam amagar-nos sota un carro, que ens va servir de refugi. Érem jo i dos nois més de Banyoles. Recordo com una de les bombes va caure ben a prop nostre, el soroll va ser aterridor, i un dels companys es va posar a cridar: 'M'han tocat, m'han tocat!' En

realitat no l'havien tocat, només era que el pànic s'havia apoderat d'ell... I això va ser la nostra arribada al front. Érem molt joves.»

Les campanes de Santa Maria.

L'afició per la fotografia li ve de ben petit. El seu pare, Francesc Mateu i Duran, era fotògraf, i va ser ell qui li va transmetre la passió per aquest art. Després de la Guerra Civil, es va casar i va obrir una botiga de fotografia a mitjan dècada dels quaranta. Ara, als seus 92 anys, es passa tardes i tardes tancat al seu estudi del puig de la Puda: un refugi on, en entrar-hi, el temps s'atura per deixar pas a l'engranatge de la memòria. Obro un dels centenars d'àlbums de fotos que hi té guardats. Em crida l'atenció una instantània de les campanes de Santa Maria dels Turers desplomant-se al buit des de la seva considerable altura. Era el 1937, feia un any que havia començat la Guerra Civil, i el metall de les campanes era ideal per a la fabricació d'armes. Poc després d'aquest episodi, enregistrat per l'ull meticulós i atent de la càmera de Josep Maria Mateu, el jove aspirant a fotògraf va ser cridat al front de guerra. Hauria

d'aparcar la seva afició per embarcar-se en una aventura que no sabia fins on el duria.

Josep Maria Mateu i un company, també de Banyoles, van sortir voluntaris per fer de *camillers*. La seva tasca consistia a ocupar-se dels ferits de guerra i traslladar-los fins al poble, on des d'allà els portarien a l'hospital més proper. «Recordo un jove que tenia un forat de bala que li entrava per un costat del crani i li sortia per l'altre. Havia desafiat les autoritats intentant fugir de les trinxeres cap al poble, però per mala sort el van descobrir. El càstig va ser un tret al cap sense miraments, que va servir per dissuadir qualsevol altra intenció de practicar la fuga.»

«Però tinc un altre record més esgarrifós gravat a la memòria. Era a la trinxera i hi havia molta calma. N'hi havia un que anava traient l'aigua, em donava a mi la galleda i jo la buidava. I tot d'un plegat un dels nacionals fot un *tiro*, em travessa a mi per sota les cames i travessa el cap d'aquell, que estava ajupit. Allò sí que va ser horrorós! Era de Barcelona aquell nano... Animalades d'aquestes, tantes com vulguis! Recordo tots aquests episo-

dis com si m'estigués passant una pel·lícula per davant de la retina; reconec perfectament les imatges i recordo els detalls, però tinc la sensació que no sóc jo qui he passat per tot això. Han passat tants anys...»

Fotografia de postguerra. Després de la guerra va venir el franquisme, «però a casa érem un xic de dretes i no ho vam notar tant com els altres. El pare, a la botiga, tenia moltes gomes, *llapissos*, llibretes, etc. i canviava algunes d'aquestes coses per menjar a una granja de Pujals dels Cavallers. Llavors Banyoles estava molt canviada; hi havia els nacionals, i no es po-

dia fer segons què. Jo havia estat dos anys fora, i vaig notar el canvi.»

La tornada després de la guerra, però, no va ser gaire llarga, ja que al cap de pocs mesos Josep Maria Mateu va ser destinat a Ceuta a complir el servei militar. Allà, gràcies a les influències del seu pare, el van destinar de seguida a la impremta. Al cap de cinc o sis mesos, però, les coses es van complicar. Josep Maria Mateu va agafar el tifus i va haver de fer llit dos o tres mesos. «A mi em va agafar molt fort; en dèiem el *piojo verde*, i em va causar la pèrdua de l'ull dret. El primer sentiment que vaig tenir llavors va ser d'alegria: vaig pensar

que sense un ull, i a més el d'apuntar, em llicenciarien i podria tornar a casa, però què va! Tots els que encara servien una mica se'ls quedaven igual. Vaig estar-hi tres anys, a Ceuta.»

Però la pèrdua de l'ull no va impedir que, un cop de nou a casa, Josep Maria Mateu continués dedicant hores a la seva principal afició, la fotografia. Fins i tot amb un sol ull, Mateu es passava hores i hores retocant, a punta de llapis, els negatius de les fotografies de carnet que ell i el seu pare feien a la botiga. «Sense l'ull dret vaig retocar més de 400 fotografies de carnet. No hi veia ben res, i ara, fa tres o quatre anys, resulta que se m'ha despertat l'ull; hi veig com si tingués dos televisors, un més amunt i l'altre més avall. Curiós.»

Als anys quaranta, Josep Maria Mateu es va casar i va obrir una botiga de fotografia al carrer Verdaguer, on va poder continuar combinant la professió i l'afició fins a la seva jubilació, a la dècada dels vuitanta. La seva activitat va ser molt intensa als anys cinquanta i seixanta, quan va retratar, amb alguna de les seves 140 càmeres, tots els racons i moments de la vida banyolina de l'època. Als seus 92 anys, Mateu condueix gairebé cada dia des del seu pis de Banyoles fins a la casa estudi del puig de la Puda, on guarda totes aquestes relíquies. Entre d'altres, una de les seves distraccions actuals és aprendre a manejar una càmera digital.

En els propers mesos, l'Ajuntament de Banyoles reconeixerà aquesta llarga trajectòria humana i professional atorgant la medalla d'or de la ciutat a aquest fotògraf banyolí. ■

Josep M. Mateu, a casa seva, a Banyoles, amb una càmera de fer fotos antiga.

Escola, diversió i por

QUAN ELS AVIONS RASAVEN LES TEULADES DE BANYOLES: UNA CRÒNICA VISCUDA

Joan Olivas > TEXT

Era a prop de complir onze anys quan vaig sentir el terrabastall de la caiguda de les campanes del monestir de Sant Esteve i de l'església de Santa Maria dels Turers. Teníem por d'aquells homes que cremaven objectes religiosos en un gran foc davant del convent de les monges clarisses de la Providència. Pocs mesos després els nois del Barri Vell banyolí entràriem en aquell convent, que es convertiria en l'Escola Francesc Macià que el govern de la Generalitat havia creat per ordenar l'ensenyament en Escoles Noves Unificades. En aquells gairebé tres anys de Guerra Civil aprendríem a llegir i escriure correctament el català en aquelles aules en les quals tot sovint ens esvalotaríem en veure avançar els avions que des del camp d'aviació de Celrà s'havien envolat per passar amb el retruny dels motors per damunt de les nostres classes fins al camp d'aviació del pla de Martís.

En el vell pati dels *Hermanos Gabrielistas* jugàvem a 'fer guerra' excavant unes llargues rases com si fossin trinxeres de l'exèrcit republicà. Jocs in-

fantils, com els de fer comèdia en un rònc magatzem on el meu pare, cisteller, guardava feixos de canyes i vims. Cantàvem i fèiem riure a un públic que cada diumenge s'aplegava en aquella caverna. Ens divertíem molt fent comèdia, i en els capvespres representàvem quadres amb cançons tradicionals catalanes al mig del carrer Major. S'hi aturava la gent que passava pel carrer i restaven allí contemplant-nos fins que la sirena de la fàbrica de mitjons Molfort's ens anunciava que havíem d'entaforar-nos dintre les nostres cases. La sirena també tocava l'alarma quan els avions feixistes s'apropaven a la ciutat.

Dia per altre, amb un meu company, travessàvem en bicicleta la carretera cap a Martís carregats amb una garrafa que emplenàriem de llet en una masia vora el saltant d'Espolla. Ens encantàvem contemplant els avions en aquell camp d'aviació, però per por dels bombardejos vaig deixar d'anar-hi, ja que el meu company es va trobar amb un vol rasant que metrallejaven i sort en tingué d'un

soldat republicà que el féu baixar de la bicicleta i el va emparar a la cuneta. Al camp d'aviació hi havia avions bombarders russos, i dos d'aquests, durant unes maniobres caigueren, un a l'estany i l'altre en els camps de la Draga. En sortint de l'escola anàrem a veure el que caigué en el camp, però haguérem de fugir corrents perquè les metralladores es disparaven soles. Els aviadors russos residien a l'hotel Mundial i els deixàvem les nostres bicicletes perquè fessin voltes per la plaça Major. En agraïment ens donaven un paquet de tabac (*papiruses*, en deien) i així acontentàvem els nostres pares fumadors.

Quan arribaren nens refugiats de Pina de Ebro anàvem a acompanyar-los pels carrers i pels voltants de l'estany. Estaven molt espantats pel record dels bombardejos que havien patit en el seu poble. Tenien un odi tremend als feixistes ja que en els bombardejos alguns havien vist morir els seus pares.

Els dies de festa anàvem al cinema i vèiem pel·lícules sovièti-

Un avió de guerra sobrevolant l'estany de Banyoles, després de passar per damunt la pesquera Marimon // FOTO: R. Vilarrubias (Fons d'imatges del Pla de l'Estany).

→ Els dies de «Viva Franco»

ques com ara *La pàtria et crida*, *Els marins de Cronstadt*. Jo acostumava a anar al cinema de l'Ateneu Republicà d'Esquerra perquè el meu oncle n'era el president, i els porters em coneixien i em deixaven entrar gratis. Però a l'Ateneu només feien pel·lícules franceses i alguna d'espanyola. A finals de 1938 vaig pujar per primera vegada a l'escenari del teatre Mercantil per col·laborar amb una companyia de professionals que van arribar a Banyoles per muntar a corre-cuita un espectacle titulat *España en pie*. La meua tasca, i la d'altres companys, era la de llançar petards entre bastidors seguint les indicacions del regidor per donar més realisme en una escena on figurava que avions feixistes bombardejaven una població. Aquell dia, a la platea del teatre no hi havia cap espectador banyolí. Els organitzadors anaren a cercar espectadors al monestir (s'havia convertit en hospital de campanya), i infermeres i voluntaris acompanyaren els ferits de guerra més recupearats al teatre Mercantil.

Temps de farro. La nostra família no va passar gana, si bé en el darrer any vàrem haver de menjar molt de farro, pa de blat de moro i una cosa molt desagradable que en deien cairetes. Sort en vàrem tenir que, gràcies a l'ofici del pare, que treballava pels pagesos de l'en-

La nit del 17 de febrer de 1939 passàrem molta angoixa tancats a casa escoltant els espetecs de les metralladores que feien retronir els vidres de l'habitació on dormíem en el mateix llit, ben abraçats i tremolant de por, amb la mare i la germana. Semblava que d'un moment a l'altre havíem de ser assaltats per soldats moros. El soroll de les metralladores s'anà esmorteint i en el silenci angoixós d'aquells moments escoltàrem unes veus i un seguit de forts trepigues de cavalls que passaven per la foscuria del carrer. Ens abraçàrem fortament amb la mare que seguia tremolant de por. Fins que ens semblà escoltar unes veus conegudes. Ens aixecàrem per contemplar des del balcó els nostres veïns i des d'allí veiérem una llarga filera de soldats que estiraven mulats carregats de caixes d'armaments, i els nostres veïns que els aplaudien amb un clamoreig eixordador de «Viva Franco» i «Arriba España», manaments segurament apresos dels comunicats de la ràdio franquista. Al balcó hi havia enganxat un gran rètol que deia '*Casa habitada por sus dueños. ¡Viva Franco! ¡Arriba España!*'. Ens digueren que nosaltres també ho havíem de fer així per evitar que la casa fos ocupada pels soldats. A l'endemà, els nois voltàvem pels carrers i places contemplant els soldats moros com s'escalfaven en els focs que improvisaven, i ens feien riure amb les seves amples calces i els casquets vermells de regulars com testos posats al revés damunt dels caps. I vàrem riure molt en llegir aquest rètol escrit en una porta d'una casa rústica: '*Esta casa es abitada por su dueño pero ahora no está porque ha ido a buscar leña con franco i arriba españa*' !»

torn fent-los coves, cistells, caragoleres i encanyissats, la remuneració que rebia eren productes del camp. Quan el pare marxà a la guerra començàrem a tremolar de por.

Escola, diversió i por. Són les paraules més significatives que marquen la vida dels nois que vàrem viure aquells anys de guerra incivil. En els anys subsegüents, l'ensenyament a l'escola deixaria de ser en català i les diversions ens les organitzarien fent-nos cantar cançons patriòtiques en castellà corrent pels carrers de la ciutat *al paso alegre de la paz*. I la por la veuria reflectida en el rostre d'un pobre home, venedor de fruita, a la *plaza de España*, que mentre anunciava la seva mercaderia en català, uns guàrdies civils se l'emportaren al *Cuartel*, deixant-me l'encàrrec de vigilar la parada. Quan aquell home retornà vaig veure'l envermellit, abatut i plorant mentre endreçava la parada. Mai no havia vist plorar un home.

En començar la llarga foscor de la dictadura deixaríem l'adolescència per entrar en una joventut que havia de guanyar-se la vida treballant. I en la diversió i en la cultura trobàrem les portes obertes del *Círculo de Católicos*, on ens recollírem per assajar i representar teatre. I lluitant, entre la llengua castellana i la catalana, representant obres de José María Pemán, entremig hi col·locàvem les més populars de Josep Maria Folch i Torres (anunciades en castellà però representades en català) així com els monòlegs d'Apel·les Mestres i Santiago Rusiñol !»

DOSSIER EL TEMPS DE LA GUERRA

En Josep Canal de Santa Pau

Esther Carreras > TEXT // Quim Roca > FOTOGRAFIA

«Tenia tanta memòria que fins i tot recordava allò que no havia passat mai». Ho diu en Josep Canal Alberola, que als 90 anys viu tot sol al mas can Bastons de la Fageda d'en Jordà, a Santa Pau, amb l'única companyia d'uns gats. Un home amb una memòria prodigiosa per a recordar dates i fets dels durs temps de la Guerra Civil i amb una xerrameca inesgotable.

Nebot de José Alberola Navarro, uns dels líders de la Federació Anarquista Ibèrica (FAI), en Josep assegura que «abans de dir pare i mare vaig aprendre a dir sindicat». Va ser justament per la seva estreta vinculació amb la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya –de la qual era el màxim representant a Olot– que va exercir de mestre dels nens refugiats procedents de Madrid i protegits per la Unió General de Treballadors (UGT). Mesos abans d'esclatar el conflicte ell era un estudiant de ciències exactes a Barcelona.

A Olot els primers refugiats de la guerra van arribar de Saragossa emparats per la CNT, però més tard, un centenar de criatures d'edats que oscil·laven entre els 5 i els 13 anys i que fugien dels bombardejos de Madrid també van anar a parar a la capital garrotxina, per mitjà de la UGT. Com que la Federació Nacional d'Estudiants estava aliada en aquells moments amb aquest sindicat, ell, que aleshores tenia 18 anys i que vivia al

carrer Estorch i Xiqués amb els seus pares i el seu germà, exercia de vincle entre la UGT i els refugiats. El seu pare era membre del comitè antifeixista d'Olot en representació d'ERC.

A aquell mestre gairebé adolescent li hauria agradat més impartir matèries de batxillerat, en lloc del que li va tocar fer: ensenyar estudis primaris, castellà, català i matemàtiques, a l'actual Escola Malagrida. I és clar, les eines disponibles no anaven més enllà de la pissarra i el guix. Organitzava les hores de classes en funció de les edats i els coneixements dels escolars. Guarda encara una fotografia en la qual apareix amb 32 nens refugiats i mentre l'ensenya diu orgullós que «en pocs dies alguns ja parlaven català». Se sorprèn quan se li demana si cobrava per fer aquella feina i contesta amb un «no» contundent i llarg. «Com volia que cobréssim? La gent d'abans érem diferent de la d'ara», replica. Explica que el tracte amb aquells infants refugiats «era francament familiar, perquè els tractàvem com si fossin de la família» i recorda que un cop acabada la guerra, fins i tot un d'aquells alumnes –es deia Marcos Timón– es va quedar aquí.

En Josep va exercir de mestre fins a l'octubre del 1937, quan el van cridar al front per anar «a instrucció a València». A la capital del Túria, després de la guerra es va llicenciar en dret. Es declara antimilitarista, anticlerical i anticapitalista, però curiosament diu: «Sempre he tingut més amics de dretes que no pas d'esquerres». Subratlla també que no és monàrquic, «tota la vida he estat un republicà federal», encara que afegeix que «hauria preferit ser súbdit a Suècia que camarada a Rússia». No li fa mal recordar la guerra, fins i tot li agrada avivar-ne el record. «No ho faig per passar comptes, sinó, senzillament perquè en quedi constància. Perdonar, de seguida. Oblidar, mai!» 🍷

En Josep Canal viu al mas can Bastons de la Fageda d'en Jordà.

La Mercè de Falgars

Ernest Costa > TEXT I FOTOGRAFIA

A ciutat han vist la ruralia com una arcàdia feliç. I han contraposat la terra baixa a l'alta. Ben a l'inrevés, gaubances i misèries planen arreu, entrellagades. L'any 1890 el tinent Juli Serra parla d'una muntanyenca de les Guilleries dient que anava *«desarrapada y sucia, rodeada de media docena de chiquillos desastrados, enlodazados como los cerdos cuyos juegos aprendieron revolcándose en el suelo»*. Mercè Pineda i Quintana neix el 1918 al poblet de Lliurona, habitat per persones també miserioses. «Vivíem a la casa de la Roca, érem deu germans i teníem pa per un». Lliurona és format per cases esparses, bastides a l'esquena que separa aiguavessos garrotxins i empordanesos. Moltes famílies malvivien de treballar a bosc. També, és clar, feien contraban. La frontera és a prop.

Perquè la Mercè pogués anar a estudi corrien mals temps: els braços eren més útils que la lletra i, per acabar-ho d'adobar, es vivien aires de dictadura. La Mercè ho té clar: «No els convenia que fóssim llestos». A vuit anys comença a llogar-se on tenen feina: al molí de Sant Aniol, a Espinau, a la Mare de Déu del Mont, al Soler... Porta llenya, cava la terra, atalaia *«l'aferam»*. A quinze anys es posa a fer de minyona dels masovers petits de Falgars. Viurà a Falgars de Dalt, part d'una pairalia que domina l'Empordà a vol d'ocell. Les altres edificacions són Falgars de Baix o casa Grossa i ca l'Amo. «Tot feia casa», puntualitza. Si fins llavors era la Mercè de la Roca, ara serà la Mercè de Falgars. És a Falgars que li arriba la notícia que «ha esclatat una guerra; però, cordons! ens ho diuen quan ja fa dies que se les estan fotent». Les raons de la guerra no les sap. Però aviat corre la veu que els nois moren al front. El germà petit s'amaga a Falgars per no anar-hi. Tres veïns passen la frontera. A l'exigua cova del Carlí hi viuen dotze homes *«escondits»*. Són persones benestants a qui perilla la vida. De nit, baixen a Falgars a menjar calent. Ara la vida depèn de si la Mercè i els altres esta-

dants tenen la boca tancada. Temps després el masover petit els passarà, sans i estalvis, a l'Estat francès.

Comparat amb altres llocs, a Lliurona la guerra és una remor llunyana. En aquells moments la Mercè és a l'esclat de la vida. Me la imagino escampant rialles bonhomioses, encomanadisses. Els dies de festa se'n va a l'hostal de l'Arç a ballar al ritme de l'acordió d'en Fonso. A més, enfila cançons. Moltes les ha après de la mare, que en sabia un niu i també era de mena cantadora. D'aquesta època recorda haver tastat xampany per primera vegada. L'havia tret de la gruta que feia de nevera, plena del vi escumós que l'amo havia dut a Falgars per evitar que li confiscassin. Quan acaba la guerra, augmenta l'escassetat i la gent s'esforça a riure amb els cinc manaments de l'església. «Primer: varen entrar pel gener. Segon: no hi ha pa al forn. Tercer: no hi ha pa al forner. Quart: ni farina ni blat. Quint: tota la culpa la foten a en Negrín» *✱*

La Mercè Pineda, al pati de casa seva, el dia de l'entrevista.

M5

El consagrat de les serps feia parada a mig matí: treia els micos de la caixa i els lligava amb una cadena, disposava en renglera els pots d'ungüent i obria la caixa de les serps. Començava el seu discurs amb una serp ben gruixuda envoltant-li el coll.

ANY: 1941
AUTOR: JOSEP M. DOU CAMPS
PROCEDÈNCIA: ARXIU D'IMATGES
D'OLOT. COL·LECCIÓ JOSEP M.
DOU CAMPS

M6

Aplec de Sant Mer del dia 3 de febrer de 2002. Els torronaires seguien i segueixen encara, com abans, les fires i mercats. Amb el temps, però, s'ha anat perdent el costum de jugar-se els torrons a les cartes. Aquesta fotografia recull precisament la pervivència d'aquest peculiar aspecte de l'ofici.

ANY: 2002
AUTOR: MIQUEL RUSTULLET NOGUER
PROCEDÈNCIA: COL·LECCIÓ DE
MIQUEL RUSTULLET NOGUER

PATRIMONI

PATRIMONI ETNOLOGIA

La via del Capsacosta [pàg. 78-79]

JOAN SALA [Olot, 1949. Professor d'ensenyament secundari]

PATRIMONI ARQUITECTURA

El castell de Palol de Revardit [pàg. 80-81]

GUERAU PALMADA [Banyoles, 1974. Historiador de l'art]

PATRIMONI ARQUEOLOGIA

La 'bauma' del Serrat del Pont [pàg. 82-83]

GABRIEL ALCALDE [Olot, 1958. Director de l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural]
MARIA SAÑA [Vallfogona de Ripollès, 1965. Professora de la Universitat Autònoma de Barcelona]

PATRIMONI HISTÒRIA

La guerra del Francès a Olot [pàg. 84-85]

ANTONI MAYANS [Vall de Bianya, 1958. Arxiver]. XAVIER PUIGVERT [Olot, 1966. Arxiver]

PATRIMONI NISSAGUES

Els Puig de Vilademí [pàg. 86-87]

JOSEP GRABULEDA [Banyoles, 1962. Historiador i arxiver]

PATRIMONI GASTRONOMIA

Can Carbasseres d'Olot [pàg. 88-89]

SALVADOR GARCIA-ARBÓS [Besalú, 1962. Periodista]

PATRIMONI LLENGUA

Vuit dies a can 'Paiella' [pàg. 90-91]

ÀNGEL VERGÉS [Banyoles, 1968. Mestre i filòleg]

PATRIMONI MÚSICA POPULAR

Un músic de cobla de Tortellà [pàg. 92-93]

JOSEP GARCÍA [Sant Esteve d'en Bas, 1969. Músic i mestre especialista de música a Educació Infantil i Primària]

PATRIMONI AIGUA

Recs i rierols del Pla de l'Estany [pàg. 94-95]

JOAN ANTON ABELLAN [Barcelona, 1955. Historiador local]

PATRIMONI FAUNA

El dragó [pàg. 96-97]

JOSEP M. MASSIP [Banyoles, 1948. Naturalista i escriptor]. PEP ARMENGOL [Montcada i Reixach, 1951. Fotògraf]

PATRIMONI FLORA

El bosc de les Estunes [pàg. 98-99]

CARLES FEÓ [Banyoles, 1975. Biòleg]. MIQUEL CAMPOS [Olot, 1969. Biòleg]

PATRIMONI PLANTES I REMEIS

Les àrniques de la Garrotxa [pàg. 100-101]

MARISSA LLONGARRIU [Olot, 1961. Llicenciada en biologia]

Can Carbasseres d'Olot

Qualsevol excursió o visita al metge o a uns parents d'Olot sol acabar en una fleca per comprar un tortell trenat de matafaluga o una coca de llardons

A Olot fan coques de llardons i tortells trenats de matafaluga. N'aniríeu a comprar al forn Jaume, al carrer Sant Ferriol, a prop del Firalet, i a can Carbasseres, al carrer Sant Rafel, més a prop de Sant Esteve. A Olot és natural discutir sobre qui fa millor la coca o el tortell trenat de matafaluga.

Els dos elaboradors són cosins. Un és fill de Joan Vilanova Trias, l'hereu, i l'altre, d'en Manel, el petit. La casa pairal és al carrer Sant Rafel: l'origen de totes les coques de llardons gruixudes, formades i enforades amb llauna, i de tot tortell trenat de matafaluga. En Joan i en Manel són fills d'un paleta de Mieres anomenat Jaume Vilanova Cufí i de Cànida Trias Palol, la qual havia heretat la fleca de la seva mare, Dolors Palol, i del seu pare, Joan Trias Ripoll, originari de Beuda i Besalú.

Del forn del carrer de Sant Rafel d'Olot se'n cuida des del 1984 el quart fill de Joan Vilanova i de Carme Tané Canadell. Nascut el 22 de juny del 1956, en Toti Vilanova Tané va estudiar econòmiques, però l'Alzheimer del seu pare el

va obligar a agafar les regnes del forn, més enllà de les vacances i dels caps de setmana. Aquest tronera, ecologista i antinuclear és casat amb la Judit Ribera, que és a darrere del taulell, i tenen dos fills, en Nil i l'Alba, que ajuden quan convé, encara que sigui a netejar les llaunes dels tortells, on

cal traça i paciència, molta paciència i sacrifici.

Només de desembarcar al forn per quedar-s'hi, en Toti va decidir rescatar el motiu de la casa, can Carbasseres: «La mare va treure el nom de can Carbasseres perquè al pati ens deien carbassa podrida. Carbasseres és una

casa de pagès de Batet de la Serra. Com que igualment ens ho deien vaig decidir fer-ne marca.»

El forn hi és des que es va fer la casa, entre la segona i la tercera carlinada, perquè la xemeneia, segons fa notar Vilanova, ja travessa tot l'edifici de baix a dalt. L'actual forn de can Carbasseres és del tipus morú de foc directe, fabricat per l'empresa de Girona Tomás Solés y Compañía. «L'he vist sempre així, i el meu avi, també. I fixa't: a part de la màquina de pastar i de la fulla d'afaitar, aquí a sota ets al segle I abans de Crist.» Pesa el pa i els tortells a mà, peça per peça, amb una romana; no hi ha automatismes. I en aquells dessotes tampoc no hi ha pas gaire més espai per a gaire res més.

«Penco més que el meu pare, i la Cànida, la meua àvia, no s'ho creuria.» No

La recepta de la coca i del tortell

Les receptes són originals de la família. Insisteix que la coca ve de la matança del porc, del pa i no pas de la pastisseria. «Per fer coca de llardons has de ser un bon flequer: tot a mà i dominar el forn de llenya. El pare cremava aulina i jo, castanyer.»

La fórmula de la coca? I la del tortell? Vaig ser-hi un dissabte per veure com ho feia, però no en sabia pas revelar el secret. Per al tortell trenat: ous, sucre, sal, farina, matafaluga, raspadura de llimona, llevat de París i pasta de flequer, que ara en diuen massa mare. La clau és la trena de dos fils, que fa voleiar amb un swing impressionant. Diu que el tortell és d'origen jueu, dels jueus de Besalú; l'emparenten amb la roda de la fortuna, la rumhalla, un pa trenat i rodó, viu en les comunitats asquenazites. Toti Vilanova recorda que es tracta de l'antic tortell del Ram a Olot: «El duien al braç penjat, amb el ram, i ho beneïen tot junt.»

Per a la coca de llardons: pasta de flequer, greixots, ous, sucre i llimona. La clau de la coca és la llauna amb què s'enforna, que hi dona la forma característica. Cap més secret. Ho han fet sempre igual: «No puc fer un tortell, ni deu, ni cent. Busco volums, textures, temperatures, que només s'aconsegueixen fent-ne molta quantitat; en faig un cove gran o mig cove. No es pot fer ni un tortell ni una coca a casa. La pasta de la coca l'he començat a fer a les quatre de la matinada i la primera surt a les deu del matí. I no he parat»

treballa pas de sol a sol. Més aviat, de lluna a lluna: hi ha dies que engega a les quatre de la matinada i en surt a les vuit del vespre. Vet aquí que en aquell soterrani del número 5 del carrer Sant Rafael s'hi va fer pintar el cel. Va demanar a Creus Dalgà que l'hi recreés el firmament d'ençà que, arran d'unes obres, van tancar la finestrella del soterrani, per on entrava un xic d'aire, una mica de llum del carrer i una panoràmica miniatura del cel.

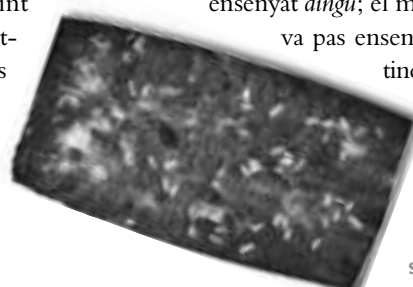
Confessa que va de bòlit tot el sant dia, prou que se'n lamenta: «Quan no puja el pa, el forn va flac. Per treballar aquí a sota sempre dic que has d'estar preparat físicament. M'hi han passat volant els últims vint anys». Va jugar a futbol, amb els juvenils de l'Olot, amb el Sant Privat, amb el

Montagut, amb els Hostalets i amb el Bar Sport.

El seu pare va deixar de fer pa el 1970 i es va dedicar exclusivament a les coques i als tortells: «El pare feia un pa de collons amb *aiga* directa de la Pinya. Ell feia uns llonguets fantàstics, cruixents. *Tabé* voldria fer llonguets, però poc que tinc pa(s) prou temps.» En Toti va decidir tornar a enfornar pa a can Carbasseres, cap a l'any 1992-93. Diàriament, fa coca ensucrada, diverses modalitats de pa, coques de llardons i tortells. Fa vuit o deu caixes entre pans rodons i barres cada dia, un sac de farina (50 quilos). «Tenen dues funyides i deu llevades. Això del pa, no me n'ha pas ensenyat *dingú*; el meu pare no me'n va pas ensenyar. Ara, sempre tinc el pensament del pare, del que li havia vist

fer... Ell funyia amb dues mans, jo amb una.»

La naturalesa del forn –del forn de llenya, evidentment– marca el ritme de can Carbasseres, de cada fornada, del primer que arriba al pis de sobre, a peu de carrer. El forn dóna tornos: primer, la coca ensucrada; després, el pa i la coca de llardons, quan ja és més fluix, i al final, els tortells. «Si no calcules bé i no el saps fer anar, llepes fort.»

Diu que cal saber fer anar molt bé la pala, perquè aquest forn no és pas giratori, en què gires un volant i de seguida ho tens tot a davant dels ulls i pots treure o moure una peça sense problemes. En un forn morú pots haver de treure la peça més reculada, perquè la hi has posat primer: «La clau del forn morú és saber fer anar la pala; no sé si és que de petit m'agradava jugar a billar; encara m'agrada el billar, hi jugo bé» .

A dalt, Toti Vilanova, a l'obrador, en ple procés de trenar el tortell. A l'esquerra, una coca de llardons sortida del forn.

PATRIMONI FAUNA // Josep M. Massip > TEXT // Pep Armengol > FOTOGRAFIA

El dragó

Aquesta meravella inofensiva ha anat arribant a Olot afavorit pel canvi climàtic actual: no sabem si alguna fredorada acabarà fent-lo tornar a recular cap al domini més mediterrani

La distribució territorial dels animals és un indicador interessant dels canvis climàtics. I ara, que se'n parla tant, entre nosaltres en tenim un bon exemple en el dragó (*Tarentola mauritanica*). Podem dir que tothom del Pla de l'Estany i moltes altres comarques més secaneres el coneixem prou bé. Es fa molt visible durant els mesos més càlids de l'any, a les parets i murs del voltant dels fanals i llums públics o de les cases. L'admirarem a les nits, caçant insectes en posicions prou inversemblants, com si desafiés de manera quasi permanent les lleis de la gravetat, situant-se en la verticalitat més absoluta, on es mou i s'aparella amb facilitat, molt sovint de caps per avall.

Els rèptils, i el dragó n'és un, tenen el que es coneix popularment com a «sang freda». Això només vol dir que han d'ajustar la temperatura del seu cos a la de l'ambient (poiquilotèrmia o ectotèrmia). Quan fa calor, als dragons se'ls veu eixerits i actius, i si les nits refresquen, s'amaguen a qualsevol refugi. Però fins i tot al pic de l'hivern, si s'ensopega algun dia plàcid, de vegades gosen sortir com enyorant el sol que els reviscolava.

Amb aquesta dependència, entendrem que l'èxit o el fracàs de les ocupacions de nous territoris pengi sempre d'un fil, perquè el clima ho regula. I els dragons que per alguna eventualitat arriben més amunt, posem per

cas en un transport de mercaderies, l'hivern els mata o els debilita massa. Sempre hi ha excepcions si troben raonades favorables: fa uns anys, a la capital garrotxina va formar-se'n un nucli isolat aprofitant el sistema de calefacció d'una escola.

A Olot i voltants. Sigui com sigui, amb la climatologia dels darrers temps els dragons s'han anat establint a Olot i voltants. El nombre és encara prou discret, però algun ciutadà que no n'hi havia vist mai cap, ja s'ha endut alguna sorpresa. «Sembla un cocodril petit!», cridava un nen, amb cara d'incrèdul, al pati de l'Hospici envoltat per tres o quatre familiars. Tothom es mirava la bestiola. Vaig provar-ho i ningú no em va saber dir què era, excepte una dona; n'havia vist a Porqueres perquè hi té una filla casada «i allà n'hi ha molts». Tenia raó.

Perquè aquests animals tenen un aire ben curiós i inquietant. Diguem-ho clar: els humans els trobem més aviat lletjos. La nina de l'ull vertical, els colors subtils de la pell, que s'enfosqueixen

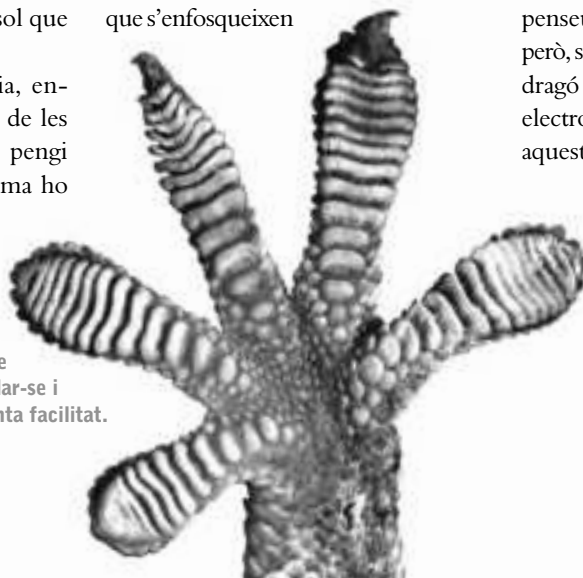
o aclareixen segons diversos factors... Ara és l'hora, justament, d'explicar què fan i què no fan aquests saures, divulgar que són inofensius, beneficiosos, i evitar que es matin per desconeixement. Potser cal recordar que estan encertadament protegits per la llei.

Si l'observem de prop, sobretot quan caça, ens adonarem que tot ell és una autèntica meravella d'adaptació a un medi força impossible per a d'altres animals. Els espais verticals, a plom, fins i tot situant-se als sostres i als vidres si convé, li són escenaris habituals. Però, com dimoni s'hi aguanta? I per què no rellicsa? I com s'ho manega per fer-hi salts petits i caure molt poques vegades?

Tot això està basat especialment en l'estructura dels seus dits. Uns atributs insòlits que des de fa molts anys els científics intenten aclarir com funcionen. Ningú no s'hauria pogut imaginar que allò que abans semblava que eren com una mena de ventoses, resulta que són una combinació molt perfecta d'uns dos milions de filaments per centímetre quadrat. Salvant molt les distàncies, penseu només una mica en el Velcro, però, sorprenentment, l'equipament del dragó també ho combina amb força electrostàtica. Així de sofisticat resulta aquest animal humil i menyspreat.

Ambients urbans. I tot plegat per poder menjar moltes papallones, escara-

Els peus del dragó amaguen tots els secrets per entendre com ho fan per enfilar-se i sostenir-se amb tanta facilitat.

bats, mosquits... I quan els encalça o necessita escalfor, sol entrar a les cases perquè li agraden molt els ambients urbans. I als habitatges què hi pot trobar per menjar? Quan els teixits eren més

naturals i s'arnaven, els dragons s'entaforaven dins d'aquells armaris que no tancaven bé. Però en capturar les arnes damunt la roba, volent atrapar-hi les seves larves, els dragons s'hi dedicaven

tant, que sempre quedaven enllefarnats amb fils a la boca, perquè escometien on hi havia els orificis causats per la plaga. Si la mestressa de la casa descobria l'operació furtiva, l'acusació era que qui es cruspia la roba i havia fet aquells forats, no podia ser altre que el pobre dragó. El resultat solia ser un cop d'escombra i donar al gat el pobre innocent. Quan ens n'entra algun a casa, n'hi ha prou de deixar la finestra oberta i sortirà tot sol. Si no goseu agafar-lo directament en cas d'haver-lo de treure, cobriu-lo amb un drap i serà més senzill, però no el mateu.

Quan arriba la primavera, els mascles lluiten, i en qualsevol mossegada es poden escapar la cua, bellugadissa encara una estona i que poden regenerar. Un cop aconseguida la femella (més petita i esvelta que els mascles) aquesta pon dos o tres ous blancs a qualsevol esclotxa ben amagada. Al cap d'un parell de mesos neixen els petits, molt vulnerables perquè no saben enfilar-se prou bé i tots els dragons són preses habituals de molts depredadors. Alguns d'aquests són domèstics com el gat o la gent que en trepitja, encara que també les òlibes, el xot, alguna serp...

Però on li és favorable, es deixa veure, i d'aquí a uns anys sabrem si finalment el dragó haurà tingut èxit en aquests intents d'expansió dels seus territoris. O si la *rispa* garrotxina l'arraconarà dels seus dominis i li voldrà dir que s'ha de quedar, només, on la cleca de sol l'ajudi a sobreviure millor 🐸

El dragó, un rèptil extraordinari, està provant d'entrar més endins del territori garrotxí, aprofitant el moment climàtic actual.

UNA MIRADA EN EL PAISATGE

Josep Valls > TEXT // Ernest Costa > FOTOGRAFIA

El Mont, lliçó de geografia i molt més

Si algun dia algú seriosament em demanés què és l'Empordà, l'acompanyaria a dalt el santuari del Mont un matí de tramuntana i li diria, simplement:

—Mira!

Per fer-ho bé s'ha d'anar fins al cap de la serra, darrere el santuari, des d'on l'espectacle es converteix en pura meravella. Es veu tota la serralada del Pirineu, des del Puigmal fins al mar, on s'endevina el Cap de Creus, ressecs dits d'una mà gegantina que mullen les puntes en el mar més oriental de la península ibèrica. Tota aquesta renglera d'enormes muntanyes, vistes des del Mont, semblen dominades per l'ample i majestuós Canigó. Cap al nord apareixen, com uns merlets naturals, les muntanyes de Maçanet de Cabrenys i les Salines. Segueix el coll de Panissars, Requesens, el coll de Banyuls, la serra de Verdera i el Pení que amagen zelosament Sant Pere de Rodes. Davant d'aquesta última filerada de gegants n'hi ha una altra: el Puig de Bassegoda que els garrotxins meridionals coneixem com

«L'Embut de França» (hom diria aquí a tocar) Montnegre, les crestes de sobre Sant Aniol de Fines-tres... bambalines del teló de fons que és aquest gran, immens Pirineu. Per la banda de ponent, ençà del Pedraforca, una altra serralada arrenca de Santa Magdalena i el Puigsacalm fins a l'osca de Cabrera, el cingle d'Aiats, segueix la muntanya de la Salut de Sant Feliu de Pallerols que forma, a l'extrem, la gran taula-promontori del Far, una llarga i agosarada proa que navega sobre el mar de les Guillerries. Si anem donant la volta cap a la nostra esquerra, apareix la inequívoca mola de Rocacorba com una segona proa de vaixell i allà a la seva falda l'ull brillant, quiet i blau de l'estany de Banyoles.

Les Gavarres tanquen el decorat pel sud-est i sobresurt tímidament, a la llunyania, la muntanya del castell de Begur i les Escalles d'Hanníbal. Entre calitges color de farigola, les illes Medes tanquen, per mar, el panorama.

A les immediateses i sota nostre, Besalú, Argelaguer, Beuda, Castellfollit de la Roca, on crida més

JOSEP VALLS [Sant Feliu de Pallerols, 1944. Escriptor]
ERNEST COSTA [Bescanó, 1940. Fotògraf]

l'atenció el nou viaducte que travessa el ventre de la muntanya que no pas el basalt del seu cingle. Una mica més enllà hi ha la ciutat d'Olot ajaguda entre els seus volcans apagats i verdors esponeroses.

Cap a llevant de nou, la ciutat de Figueres apareix com la reina d'una plana riallera amb dotzenes de pobles ben visibles, tancada per les muntanyes del Puig Rom davant el mar de Roses. Més cap a la dreta, i recolzada en la serra dels Àngels, la vella Girona de pedra noble.

Del santuari s'explica aquesta llegenda: en aquell temps, l'abat de Sous, un monestir que hi havia prop del cim, del qual queden importants vestigis, somià que el cel li manava aixecar una capella en aquell indret a honor de la Mare de Déu, i es començà a construir. L'endemà, van trobar les eines al cim de la muntanya. Les baixaren cap al pla, seguiren els treballs, i durant uns quants dies anaven trobant, el matí, les eines al cim de tot. Van entendre que la Verge volia una capella al cim, i així ho van fer.

A la primavera de 1884, Jacint Verdaguer havia fet un llarg viatge pel nord d'Europa, i a mitjans de juny tornava a ser a Barcelona. Tenia previst, aquell mateix estiu, anar a observar de prop el Canigó per la banda de la Garrotxa, i hi anà per Girona i Banyoles. A Banyoles s'hostatjà a cal Forro, una família amiga que tenia una saba-

«L'escultor Joan Ferrés, d'Olot, ens presenta mossèn Cinto assegut, amb una llibreta i un llapis a la mà, seriós i pensatiu, jove i ple d'energia»

ja tenien pensada des de feia temps el rector mossèn Enric Sala i el patronat del Santuari. L'escultor Joan Ferrés ens presenta mossèn Cinto assegut, amb una llibreta i un llapis a la mà, seriós i pensatiu, jove i ple d'energia. Entre altres coses, Verdaguer va escriure això del nostre santuari:

Fa molts anys que no havia passat dies tan tranquils i solitaris i dolços. No sé al món un mirador més bonic. Sols trenquen sa dolça soledat els ocells amb els seus cànctics, els pagesos i devots amb ses oracions, el vent amb ses remors i, de tant en tant, algun llamp que parteix roques sense fer mal a ningú ☘

teria a la placeta de la Font, tocant al carrer Escrivanies. El 25 de juliol Verdaguer arribà al Mont, pujant per Lligordà, Beuda i Sous, i s'instal·là en una petita habitació en aquell «niu d'àligues». L'endemà mateix el poeta encetava el seu quadern de notes i decidia passar-hi el que quedava d'estiu; «planto ma tenda per dies, si no hi ha res de nou» -escriu a mossèn Collell, un capellà amic. Saluda la Mare de Déu, escriu per primera vegada l'expressió «Reina de l'Empordà» en el quadern, i comença a treballar en el poema Canigó.

Ara, des del 15 de juny passat, una escultura-monument de mossèn Cinto, feta per l'escultor Joan Ferrés, d'Olot, presideix el cim. És de bronze i fa dos metres d'alçada. S'ha finançat per subscripció popular, cosa que

A PEU ENTRE EL PLA DE L'ESTANY I EL GIRONÈS

Per la muntanya de Rocacorba

DES DEL PLA DE MARTÍ, PASSANT PEL SANTUARI, VISITAREM EL DESCONEGUT COMAESTREMER, EL PUIG MÉS ALT DEL PLA DE L'ESTANY

Joan Pontacq > TEXT I FOTOGRAFIA

La muntanya de Rocacorba majoritàriament pertany al Gironès, però sempre ha mirat més cap a Banyoles. Per als habitants del Pla de l'Estany, és un punt de referència geogràfic de primer ordre, i també de gran tradició muntanyenca. Us convidem a iniciar la caminada des del pla de Martí, a 823 metres d'altura i de fàcil accés amb vehicle des de Banyoles. Si hi voleu pujar a peu, podeu seguir les marques blanques i grogues amb què han senyalitzat recentment el PR C-120 des de l'estany de Banyoles fins al santuari de Rocacorba.

Creuem el pla de Martí encarant-nos cap al sud i comencem a pujar seguint les marques del PR. Anirem alternant alzinar (localment, aulinar) i fageda. Quan embranquem amb la pista per a vehicles d'entrada al santuari, tenim una magnífica visió de la silueta retallada de la 'roca corba', talment com si fos un vaixell. Situat al peu de la roca *baumada*, som a la plaça de Rocacorba. Acabem de pujar fins al santuari.

El santuari marià de Rocacorba es bastí, en el segle XVIII, al damunt de les restes d'un antic castell. Al l'any 1065 trobem la primera cita del lloc *Rochacurva*. Paga la pena d'anar al proper serrat de l'Oliveró,

carena enllà, per tenir una visió més aèria i singular de la penya, del santuari i del Pirineu.

Retornem a la plaça de Rocacorba i en sortim seguint la senyalització vertical que indica cap a Granollers de Rocacorba-Olot (per coll Saposa), direcció nord-oest, cap al petit veïnat de Rocacorba, format per les cases de can Vives i de can Mitjà. El corriol és el camí de l'Escaleta. Al cap de tres minuts, a l'inici d'una clotada, a la nostra dreta surt una petita sendera que duu a la minsa font del Rector. Continuem per l'esquerra, seguint les marques del PR. El camí és planer, agradable i fa de bon caminar. Passem per davant de l'Arcoba de Rocacorba. És una petita coveta on, segons la llegenda, fou trobada la imatge que es venera en el santuari. Després del collet del Caire de l'Arcoba, el camí comença a baixar de valent. Passem l'Escaleta. Un tram estret i esgraonat, on diuen que els

matxos només podien passar si anaven descarregats. Sempre seguim els senyals del PR. Després de tramuntar un petit torrentet trobem un singular bloc de pedra, modelat pels diversos fenòmens atmosfèrics. Se'l coneix per Roca Barret. Anem baixant per aquest tram un xic perdedor, fins a creuar la pista d'accés amb vehicles al veïnat de Rocacorba. Trobem nova senyalització vertical.

Les persones que no vulguin caminar gaire més, poden seguir cap a la dreta, en direcció a Biert (pel pla de Martí), Banyoles. En pocs minuts retornaran al pla de Martí. Nosaltres baixem per l'esquerra, en direcció a Granollers de Rocacorba, Olot, Canet d'Adri (per Replans).

Entrem a l'aulinar i anem baixant cap a la riera de Rocacorba. Cada cop trobem més avellaner, auró i faig. Creuem la riera per un vell passallís, fet pels estadants de can Vives i de can Mitjà, quan devia passar més aigua per aquesta riera, que neix a la font de Rigau. Ara només trobem uns tolls d'aigua, on crien els amfibis. Pel desembre veiem les boniques flors blanques del lliri de neu.

Resseguim la riba fins a trobar un creuament de camins ben senyalitzat. Pugem pel de la dreta, cap a Olot, Granollers de Rocacorba

El santuari de Rocacorba des del serrat de l'Oliveró.

ALTRES DADES A la pàgina web del Centre Excursionista de Banyoles (www.centreexcursionistabanyoles.org) trobareu més informació del PR i del recorregut

[illegible]

A Pagès

Una visió diferent de les dones que viuen
i treballen al món rural català

Cada divendres, a les 21.30

33